בדיקות גנטיות - איסור או חובה

פתיחה[1]

חז"ל (מסכת נדה טז, ב) עמדו על "גדולתו של הקדוש ברוך הוא - שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד, כולם דומים זה לזה. ומלך מלכי המלכים הקב"ה, טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהם דומה לחברו".

התא הוא היחידה הבסיסית של גוף האדם. כל תא מכיל בתוכו **גרעין** ובתוכו **מולקולות** של החומר **ד.נ.א. (DNA),** שהינו חומר התורשה, ה"מדריך" את מערכות התא לייצר את החומרים הנחוצים לקיום ותפקוד הגוף. מולקולת הד.נ.א. מסודרת וערוכה במבנה הקרוי **כרומוזום**, ועשויה בצורה של סליל כפול, והיא **ייחודית** לכל נברא.

הגֶן הוא מקטע של הדנ.א. - יחידת מידע המועברת מאורגניזם [יצור חי] לצאצאיו, ובה מידע על תכונותיו של האורגניזם, וכן "הוראות ייצור" לחומרים שנים הנוצרים בתא.

בעשרות השנים האחרונות, נחקר ופוענח **ה"גֶנום" האנושי -** רצף האותיות [סימנים] המהוות את הבסיס הגנטי של האדם. והתפתחו היכולות המדעיות לעקוב אחר שינוי ברצף הגנטי - הנקרא **מוטציה**, הגורם למחלות **מונוגניות** [הנגרמות מגֶן אחד] או **פוליגניות** [הנגרמות ממספר גנים].

כיום, **הבדיקות הגנטיות**, בהן מפוענח הרצף הגנטי של הנבדק, זמינות ולא יקרות, ובאמצעותן ניתן לאבחן את המוטציות ה"פתוגניות" העלולות לגרום בעתיד מחלות קשות.

להלן סוגי הבדיקות ומטרותיהן:

• **בדיקות "סקר" גנטי -** נועדו לבדוק **אוכלוסיה בריאה** כדי לדעת מי נמצא בסיכון מוגבר למחלה גנטית, על מנת להיערך, ואף למנוע את הופעתה. באמצעות הבדיקות ניתן לאתר זוגות בריאים הנמצאים בסיכון להולדת ילדים הלוקים במחלות גנטיות (תורשתיות). ככלל, הגנום קיים אצל כל אדם בשני עותקים - עותק אחד מקורו באב, והוא מועבר דרך תא הזרע. עותק נוסף מקורו באם, והוא מועבר דרך תא הביצית. אדם הנושא מטען ובו שינוי גנטי [מוטציה] באחד מהעותקים, אינו חולה, שכן יש לו עותק נוסף תקין. האפשרות להעביר את המחלה לדור הבא קיימת כאשר שני בני הזוג נשאים של שינוי גנטי [מוטציה] באותו הגֶן. במקרים אלו המחלה עלולה להגיע לידי ביטוי, כאשר שני בני הזוג מעבירים לצאצא דרך תא הזרע ותא הביצית עותק עם שינוי גנטי. במקרה זה לצאצא שני עותקים לא תקינים והמחלה באה לידי ביטוי. לפיכך, שני בני זוג בריאים הנושאים בגופם גֶן של מחלה, קיים סיכוי גדול [25 אחוז], שיוולדו להם ילדים חולים במחלה זו. המחלה השכיחה בקרב האוכלוסיה היהודית, היא סיסטיק פיברוזיס (Cystic Fibrosis), ואצל האשכנזים, מחלת טיי-זאקס (Tay Sachs). יצויין, כי בנישואי קרובי משפחה, הסיכוי ללידת ילדים חולים גבוה במיוחד.

משרד הבריאות בישראל, ממליץ לבני זוג המבקשים להינשא לבצע בדיקות גנטיות, על מנת לוודא שאינם בסיכון ללידת ילדים עם מחלות תורשתיות חמורות. באמצעות בדיקות אלו ניתן למזער את הסיכוי להולדת צאצא הסובל ממחלה גנטית שכן ניתן לבדוק התאמה גנטית לפני הצעת השידוך.

בקרב הציבור הדתי והחרדי, פועל מזה כארבעים שנה ארגון "דור ישרים", העורך בדיקות סקר גנטיות מותאמות על פי ההמלצות של מערכת הבריאות, בקרב רווקים ורווקות. הארגון שומר את התוצאות בסודיות, ומספק תשובה רק לגבי אפשרות של התאמה או אי התאמה של שני הנבדקים [ללא מסירת מידע לנבדק על היותו נשא מחלה כלשהי, מחשש שהדבר עלול לגרום לרתיעה בלתי מוצדקת

---

[1] נכתב בשיתוף עם הרב דב פופר, רב יועץ ופוסק במכון פוע"ה, מומחה לגנטיקה במרפאה לגנטיקה קלינית, המרכז הרפואי הדסה עין כרם, ירושלים. כמו כן, בהכנת המאמר נעזרתי במידע שקיבלתי מגב' נטלי גולדויכט, יועצת גנטית מתמחה במרכז הרפואי הדסה עין כרם, ירושלים. תודתי, ברכתי והוקרתי להם.

בדיקות גנטיות - איסור או חובה

7מלהשתדך עמו]. על פי נתונים שנמסרו, עד סוף שנת 2021 נבדקו כמעט 600,000 איש, וכ-4,000 קיבלו תשובה שלא נמצאה התאמה גנטית ביניהם [1 מכל 150 זוגות].

• **בדיקות אבחון טרום השרשתי** (P.D.G.)) **-** מיועדות לבדוק את מי שידוע לו שהוא נמצא בקבוצת סיכון להימצאות מחלה גנטית, כאשר נעשית הפריה חוץ גופית. לאחר ההפריה, נלקחת דגימת תא בודד, ונבדקות קיומן של מחלות גנטיות אפשריות, בטרם תוחזר הביצית המופרית לרחם להמשך ההריון [שיטה זו לא מאבחנת מחלות בעוּבָּר, אלא בודקת לפי גנים מסוימים אם העוּבָּר נמצא בסיכון ללקות במחלות שנבדקו].

• **בדיקות קודם לידה -** במהלך ההריון, בפרט בשלבים הראשונים שלו, תפקידן לאתר עוברים שנמצאים בסיכון ללקות במחלות גנטיות. בדיקה זו אפשרית באמצעות בדיקות חודרניות, כגון דיגום סיסי שליה או דיקור מי שפיר. יש מחלות שניתן לאתרן באמצעות בדיקות אולטרסאונד ובדיקות דם שונות שמבוצעות אצל האם.

לאיתור המחלות ישנה השלכה על ניהול ההריון והלידה מבחינה רפואית.

• **סקר ילודים -** לכל ילד שנולד במדינת ישראל מבוצעת בדיקה גנטית עבור 11 מחלות, כ- 36 שעות לאחר לידתו. בדיקות אלו מאתרות מחלות גנטיות שהידיעה אודותן מאפשרת לשמר דיאטה מיוחדת, שבאמצעותה ניתן למנוע או למזער את הביטוי הקליני של המחלה.

• **סקר נשאות הגנים BRCA1\2 -** אחת מתוך ארבעים נשים יהודיות ממוצא אשכנז, נשאית למוטציה בגנים אלו. נשאות זו מגבירה סיכון באופן משמעותי בעיקר לסרטן השד והשחלה. עקב כך, משרד הבריאות במדינת ישראל, ממליץ לנשים יהודיות ממוצא אשכנזי, להיבדק בדיקת סקר למוטציות BRCA1/2 . נשים שאותרו כנשאיות למוטציות אלו, מקבלות המלצות למעקב ולמניעה מותאם, שמקטין את הסיכוי להופעת המחלה ולחומרתה.

בהקשר זה, נזכיר את ה"מרפאה לגנטיקה מניעתית" [בבית החולים הדסה עין כרם בירושלים, ובמרכז הרפואי בלינסון בפתח תקוה], המציעה לכל אדם בריא לבצע מיפוי גנטי מותאם אישית דרך בדיקת דם פשוטה, שבאמצעותו ניתן לזהות מראש מחלות מסכנות חיים [לחץ דם גבוה, סכרת, מחלות לב, סרטן], להעריך את גודל הסיכון העתידי, לדעת ממה להימנע, ואף להתחיל טיפול מוקדם במקרה הצורך.

• • •

בתחילת חורף תשפ"ב, כאשר התחלתי לעסוק בנושאי גנטיקה והלכה, ביקשתי מידידי ד"ר שלמה מלמד, מנהל Cedars-Sinai Medical Center בלוס אנג'לס, להסביר לבני החבורה [באמצעות ה-zoom] כיצד ניתן לשנות את הגנום של עוּבָּרים אנושיים בשיטה ביוטכנולוגית חדשנית הנקראת CRISPR/Cas9 - Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeat, שבה קוטעים את רצף הד.נ.א. להוציא גנים מסויימים [פגומים].

כך למשל ניתן בשלבים הראשונים של ההפריה החוץ גופית, **להוציא** את הגֶנים של מחלה תורשתית, ומחלות אחרות העלולות להתפתח כתוצאה מגֶן "פגום", עלול לגרום לקוצר ראיה למחלות לב ולסרטן או מומים אחרים.

גם בקרב חולים מבוגרים, נעשה שימוש בשיטת העריכה הגנטית CRISPR/Cas9 לריפוי מחלות.

בנוסף, בארצות הברית, בריטניה וישראל, כבר קיימים **טיפולים לריפוי** מלא של מחלת הַהֶמוֹפִילְיָה [מחלה תורשתית המתבטאת בתפקוד לקוי של מנגנון הקרישה של הדם, ובמחלות נוספות כגון SMA ו-RP], **באמצעות הנדסה גנטית**, ללא צורך בתרופות, על ידי החדרת גֶן תקין שישתכפל בגופם של החולים ויוביל לייצור תקין של חלבון הקרישה החסר בדמם. ההחדרה מתבצעת על ידי הובלת הגֶן לתאים באמצעות וירוס שתפקידו להדביק את יתר התאים בגוף בגֶן הבריא, בלי לגרום נזק לחולה. החולה מקבל עירוי לווריד, הכולל את הווירוסים שבהם נמצא הגֶן התקין. הווירוסים נודדים מדמו של

בדיקות גנטיות - איסור או חובה

המטופל לכבד, האחראי לייצור גורמי הקרישה. תאי הכבד מפרקים את הווירוסים ומפנים אותם מהגוף, בעוד שהגֶן הבריא נשאר בתאים. מטרת הטיפול היא שתוך מספר חודשים "יידבקו" מספיק תאים של כבד בגֶן הבריא. תאי הכבד, שהוא רקמה שכל הזמן מתחדשת, ממשיכים להתחלק ולהשתכפל, ועם הזמן מתרחש ייצור תקין של גורם הקרישה החסר וכתוצאה מכך מחלימים החולים ממחלת ההמופיליה. עד עתה טופלו בהצלחה כ-60 חולי המופיליה בעולם בדרך זו, ולא נצפו סיבוכים קשים או מסכני חיים. מרבית החולים החלימו לחלוטין ממחלתם אחרי מעקב של 2-7 שנים.

כפי שהיה בעבר, אנו נוכחים לראות כי דברים שאך לא מזמן נחשבו כ"מדע בדיוני", הופכים למציאות. ברור כי לא ירחק היום שבהם "עריכה" מחדש של גֶנים שנמצאו בהם מוטציות פתוגניות, הן בשלבים הראשונים של ההפריה החוץ גופית, והן לאחר מכן, באמצעות החדרתם לגוף - יהפכו לאמצעי טיפול מוכרים, זמינים ולא יקרים.

• • •

התמונה המצטיירת מכל האמור לעיל היא, שהבדיקות הגנטיות לסוגיהן, עשויות למנוע לחלוטין, או לכל הפחות להפחית בצורה משמעותית, את הסיכויים להתפרצות מחלות מסוכנות בעתיד. ולעיתים, אף לשמש כלי עזר לריפוי המחלות. יחד עם זאת, למרות יכולת החיזוי הגבוהה על פי הממצאים הגנטיים, לא תמיד מתפתחת המחלה כפי שהיה נראה מהבדיקה, מחמת נתונים נוספים, אישיים וסביבתיים, המשפיעים עליה.

כפועל יוצא מכך, יש לדון בשאלות הבאות:

• האם על פי ההלכה **מותר** לעשות בדיקות גנטיות מקדמיות לשלילת הימצאות גֶנים של מחלות תורשתיות [טיי-זאקס], או לבחינת הסיכויים לחלות **בעתיד** במחלות קשות. או שיש **לאסור** זאת, היות ונצטווינו בתורה (דברים יח, יג) "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ", ובכלל האיסור "לחקור אחר העתידות". ועוד יש לשאול, אם אין איסור, האם זו **רשות**, או אף **חובה -** בכדי לקיים את מצות "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם".

• הרב יהושע וייסנגר, דן במאמרו בתחומין (תש"פ עמ' 431), האם אדם הנושא מוטציה גנטית מסכנת חיים, שסיכוייו לחלות במחלה קשה גבוהים ביותר, נחשב **כ"חולה [שיש בו סכנה] לפנינו"**, עוד בטרם התפרצה בגופו המחלה, ובטרם ניכרו בה תסמיניה. וזאת משום שמקור המחלה כבר מצוי בגופו, וכמו כן יש ודאות קרובה להתפרצות המחלה בעתיד.

להגדרה זו נפקא מינא גדולה בשאלת ההיתר לחלל שבת לרפואתו, כאשר הדבר הכרחי. האם פיקוח נפש "לפנינו", או שמא כיון שהמחלה עוד לא באה לעולם, הוא אינו בגדר חולה שהותר לחלל שבת עבור רפואתו.

• • •

תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ

א. בפרשת שופטים (דברים יח, יג) נאמר: "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ". ופירש רש"י: "התהלך עמו בתמימות ותצפה לו, **ולא תחקור אחר העתידות**. אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות, ואז תהיה עמו ולחלקו".

הרמב"ם לא מנה את האמור בפסוק זה כמצוה בספר המצוות שלו. אולם הרמב"ן בהשגותיו על הרמב"ם (מ"ע שמינית) כתב: "**נצטווינו להיות לבנו תמים עמו יתברך**, והוא שנאמר תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ. וענין הצוואה הזאת שנייחד לבבנו אליו לבדו יתברך, ושנאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמיתת כל עתיד, וממנו לבדו נדרוש הבאות מנביאיו או מאנשי חסידיו, רוצה לומר אורים ותומים, ולא נדרוש מהוברי שמים [מגידי עתידות על פי מצב הכוכבים בשמים] ולא מזולתם, ולא נבטח שיבואו דבריהם על כל פנים".

וכן פירש הרמב"ן בפרשת שופטים (שם) "וטעם תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ שנייחד לבבנו אליו לבדו, ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמתת כל עתיד", והוסיף: "ולפיכך אחר אזהרת שאלת העתידות מקוסם ודורש בעד החיים אל המתים, אמר שתהיה תמים עם ה' בכל אלה, ולא תירא ממגיד עתיד אבל מנביאו תדרוש ואליו תשמע". הרמב"ן למד מכך שהכתוב "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ" נאמר בהמשך הפסוקים הקודמים לו: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף, וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים" - כי **מצוה** להיות תמים עם השי"ת, דהיינו לצפות לישועת ה' בתמימות ולא לחקור אחר העתידות באמצעות הקוסמים והמנחשים.

וכן מבואר בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תיג) שכתב: "ותמים הכתוב כאן פירושו אצלי כולל האזהרה וההבטחה. הזהיר שלא נשתבש ונחוש להבלי הגוים הקוסמים והמנחשים ואוכלי הדם בכוונתם הרעה להמשיך להם שדים לא אלוה. רק היות תם עם ה', רוצה לומר לך עמו בתמימות מלשון ואני בתומי הלכתי (תהלים כו, א). והבטיח שבעשיית מצותיו ובעבודתו יהיה תמים, לא יגע בו רע, מלשון שה תמים, הפך מה שיחשבו אותם הטועים".

דינים אלו הובאו להלכה בשלחן ערוך (יו"ד סי' קעט סע' א) "אין שואלים בחוזים בכוכבים ולא בגורלות", וכתב הרמ"א: "משום שנאמר תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ".

שיטת הרמב"ם שלא מנה "תמים תהיה עם ה' אלוקיך" במנין המצוות

ב. ידידי רבי אשר וייס סיכם בספרו מנחת אשר (בראשית סימן יב) את ההסברים השונים, מדוע הרמב"ם לא מנה מצוה זו במניין המצוות:

• על פי דברי הרמב"ם (הל' עכו"ם פי"א הט"ז) "ודברים האלו [כישוף, אוב, ידעוני] כולן דברי שקר וכזב הן, והן שהטעו בהן עובדי עבודה זרה הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהו אחריהן. ומפני זה אמרה תורה כשהזהירה על כל אלו ההבלים, תמים תהיה עם ה' אלקיך'". ולכן סבר הרמב"ם שאין זו מצות עשה גמורה, והפסוק לא נאמר אלא "להרחיק אלו ההבלים ודומיהן".

• הרמב"ם כתב בשרשי המצות, כי מצוה שהיא "כוללת עיקרים רבים ודרכי העבודה", אינה נמנית במנין תרי"ג המצוות. ואם כן יתכן כי גם "תמים תהיה עם ה' אלוקיך" היא ציווי כולל ללכת בדרכי התורה, כענין "אשרי תמימי דרך", ולכך לא הביאה בחשבונו.

• הפסוק "תמים תהיה" כולל את כל האמור בפרשת מעונן ומכשף, וכבר השמיענו הרמב"ם בשרשי המצות (שרש התשיעי) "כל שהזהירה עליו תורה בלאו בפני עצמו, אף דהוסיפה והזהירה עליו עוד באזהרה אחרת, אין נמנה במנין התרי"ג כי אם לאו אחד". ומאחר והרמב"ם מנה באזהרת הלאווין בפרשת מעונן ומכשף כלאו בפני עצמו, שוב לא מנה את הכתוב "תמים תהיה" בכלל תרי"ג המצות

• הרמב"ם פירש את הפסוק כדרכו של רש"י שכתב: "התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו" - שהפסוק הוא הבטחה למתהלך בתמימות שיזכה ויהא ה' חלקו, ואינו אזהרה.

הרב וייס סיכם את ההסברים בשיטת הרמב"ם: "לדרך הראשון והאחרון ס"ל להרמב"ם דלאו מצוה גמורה היא וכמו שנתבאר, ולהדרך השני והשלישי אפשר דמ"ע הוא אלא שלא מנאה הרמב"ם במנין התרי"ג לפי דרכו בכללי המצוות".

איסור חקירה אחר העתידות בבדיקות רפואיות

ג. רבי משה פיינשטיין נשאל בשו"ת אגרות משה (אבן העזר ח"ד סימן י), האם צריך לערוך בדיקות דם לגילוי מחלת טיי-זאקס, קודם הנישואין, והשיב: "עיינתי בזה, והנראה לענ"ד כי אף שהוא מיעוט קטן, ילדים נולדים כאלו, **דשייך לומר על זה הקרא דתָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ**, וכפירוש רש"י בחומש שם שכתב התהלך עמו בתמימות ותצפה לו **ולא תחקור אחר העתידות**. מכל מקום כיון שעתה נעשה זה באופן קל לבדוק, יש לדון שאם אינו בודק את עצמו, הוא **כסגירת עיניים לראות מה שאפשר לראות**. ומכיון שאם ח"ו אירע דבר כזה הוא להורי הילד צער גדול מאד, מן הראוי למי שצריך לישא אשה לבדוק את עצמו. ולכן טוב לפרסם הדבר על ידי העיתונים ואופנים שידעו העולם, שאיכא בדיקה כזו".

מדברי האגרות משה נראה, כי מפירושו של רש"י "התהלך עמו בתמימות ותצפה לו **ולא תחקור אחר העתידות**", משמע שגם בדיקות דם שנועדו לגלות את הגנים של מחלת הטיי-זאקס, נכללו באיסור "לחקור אחר העתידות", האמור בכתוב "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ" - ולא רק חקירת העתידות על ידי שאלה חוזים בכוכבים, בניחוש ובקסמים. אלא שלמעשה רבי משה הכריע להתיר לעשות את הבדיקות, ואף עודד זאת "כיון שעתה נעשה זה באופן קל לבדוק, הוא כסגירת עיניים לראות מה שאפשר לראות".

וכן מובא בשמו של רבי משה בהקדמת בניו וחתנו לשו"ת אגרות משה (חלק ח, קונטרס מאן מלכי רבנן עמ' 29) "באמצע דרשת שבת הגדול תש"מ, לקה רבנו באיזו הפרעה בלבו. הוא החוויר כסיד, אבל המשיך את הדרשה עד תומה. לאחר מעשה, כשבקשו הרופאים לוודא אם היתה זו התקפת לב, לקחו ממנו דם, ופעמיים איבדו את הדם שלקחו, כך שאי אפשר היה לוודא, אם אמנם זו התקפת לב. רבנו הסיק מכך שמצד תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ, שפירש רש"י התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו, לא היה צריך לבדוק את הדבר כלל. נם מאוחר יותר, כאשר היה בבית חולים ורופאים בדקו את דמו בדיקה שגרתית לגילוי מחלה ממארת ח"ו, אמר שאם היה יודע את מטרת הבדיקה, היה מוחה בידם, משום תָּמִים תִּהְיֶה. כי לדעתו **איסור חקירה אחר העתידות שייך לא רק במאי דסמיך ליה**, דהיינו אוב וידעוני ודורש אל המתים, אלא **גם בענייני רפואה כשאין ידיעה וחשש ממשי שצריך לבודקו ולהסיק ממנו מסקנה מעשית**. רמז לכך איתא בתשובה שנדפסה באגרות (אבן העזר ח"ד סימן י)" - התשובה המובאת לעיל.

כיוצא בזה מסופר בספר מסורת משה (ח"ב, אבן העזר סי' ג) על שאלה שנשאל רבי משה פיינשטיין: "רב אחד בא עם בנו שהיה רחמנא ליצלן חולה, ובחסדי ה' נתרפא, ושאל את רבינו אם כדאי שבנו יקח תרופה, שכל הרופאים אומרים שאף שעכשיו אין לו בכלל המחלה, כדאי לקחתו לשומרו. אך אמרו כי יש אחוז קטן שאפשר ח"ו לגרום שיהיה סריס". רבי משה השיב: "מאחר שכל הרופאים מסכימים, יש לקחתו. והחשש של המחלה יותר חשוב מחשש סריס, ובירכו שלא יזיקו". והוסיף: "שלא יפול רוחו ע"י מה שלוקח את התרופה, דאין להרגיש מזה שאתה חולה, וצריך להיות בטחון בה', שנאמר תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ. ורק מאחר שכבר פעם היה לך המחלה, יש לך לקחתו. אבל אין ללמוד מזה שיש ענין **לחקור ולדרוש ולמצוא אולי יש למישהו בריא מחלה**, דזה **דבר שאני לא מסכים**. שיש אנשים בריאים, שלוקחים בדיקות להיות בטוח שאין להם סרטן. דבמצוה של **תמים תהיה שלא לדרוש העתידות**, לא נכלל רק שלא לילך לאוב וידעוני, דהלא זה לאו נפרד, **ונכללו בו גם עניינים כאלו שלא לחקור ולדרוש ע"י רופאים** וכדומה".

ואמנם בספר פתיחת האגרות (אבן העזר ח"ד סימן י) כתב: "שמעתי מרבי ראובן פיינשטיין, שדעת רבינו האמתית היא מה שכתב בקונטרס מאן מלכי רבנן (שם), וגם בתשובה כאן **לא פסק שראוי לעשות את הבדיקה**, אלא הכל הוא צידוד בעלמא, מה "שיש לדון" לאותו צד, אבל באמת לא סבירא ליה לרבנו כך".

נראה איפוא, כי לדעת רבי משה, **בעיקרון -** בדיקות דם לגילוי מוקדם של מחלות, נכללו באיסור לחקור אחרי העתידות, האמור בפסוק "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ". אלא **שלמעשה -** בנדון גילוי מחלת הטיי-זאקס, התיר ואף עודד לעשות את הבדיקות "כיון **שעתה נעשה זה באופן קל לבדוק**, הוא **כסגירת עיניים לראות מה שאפשר לראות**". והרי זה בגדר ה"השתדלות" המותרת ללא כל חשש.

וכפי שביאר תלמידו המובהק, רבי אפרים גרינבלט, מחבר שו"ת רבבות אפרים בקובץ בית אהרן וישראל (אב-אלול תשס"ב עמ' קלה), בהמלצתו לחתן ולכלה לעשות בדיקות למציאת גנים של מחלת טיי-זאקס: "ואף שהכל ביד הקב"ה, ויש לבטוח בקב"ה, אבל כל מה שאדם יכול לעשות ולהשתדל, אז טוב שיעשה את ההשתדלות. וכאן אין זה ח"ו שלא מאמינים בה' ולא צריך לחקור אחת העתידות. אבל היות שזה דבר שאפשר לעשות, אז שמעתי ממורי ורבי הרה"ג רבי משה פיינשטיין שאפשר, כי זה דבר קל וטוב שישתדלו לעשות את זה. ואמרתי אם מורי ורבי פסק דמותר, עלי ללכת בדרכיו ולפסוק כמותו. ועל מורי ורבי אפשר לומר **הלכה כמותו בכל מקום**. ואם כן אדרבה, אני מציע שיעשו את הבדיקה, ושומר ישראל ישמור שהילדים הנולדים לא יחלו במחלה הזאת, ויהיו בריאים ושלמים".

אולם רבי מנשה קליין, כתב בשו"ת משנה הלכות (חלק יב סימן רסה) על "בדיקות דם לשידוכין הנקרא דור ישרים", כי "אין לעשות כן אפילו מצד ההגיון, וכל שכן **שהוא גם נגד ההלכה**", כי מי שעושה את הבדיקות "**לא קיים בעצמו תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ**". והוסיף: "ומי יודע כמה שידוכין מתבטלים ע"י הבדיקות, מה שהיו מיועדים מאת ה', כי מה' אשה משכלת וברחמי שמים שהכל על פי נס ולא טבע, היו מולידים זרע כשר ובנים בריאים. ורק לפי שסומכים על דרך הטבע קלקלו את הכל. ואומר אני לאלו החוששים ולא בוטחים בה', אם כן למה לא יעשו בדיקות אם בכלל הם ראויים להוליד, שידוע שהאחוזים בבני אדם אנשים ונשים שאינם ראויים להוליד עקר ועקרה, הם מאה פעמים גדולים מהאחוזים להוליד ח"ו ולד כזה הנקרה טיי-זאקס. גם למה לא יעשו בדיקות על שאר ענייני בריאות, כגון הלב והמוח וכיוצא בו, ואם סומכין על כל הגוף על ה' ועל הרוב, אם כן כל שכן בפרט זה שהוא מיעוטא דמיעוטא, אחד מאלפים נגד שאר המחלות או גורמים לבנים או לדורות. ואם משפחה שיש להם ר"ל מחלת הלב ומתים שחורי ראש לא חוששים, ואומרים מקרה וכיוצא בזה, שבאמת לזה אמרו חז"ל לחוש כיון דנתחזק, ועל דבר שלא חששו אבותינו עשו מזה צעקה גדולה ומרה".

בסיום דבריו הביא את דברי הגמרא (נדרים לב, א) "אמר רבי יצחק, כל המתמים עצמו, הקב"ה מתמים עמו, שנאמר (שמואל ב כב, כו) עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם. א"ר הושעיא, כל המתמים עצמו שעה עומדת לו, שנאמר (בראשית יז, א) הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים". והסיק: "לפענ"ד פשוט שאין לנו רק לסמוך על ה' ועל תורתו, כמו שעשו אבותינו ואבות אבותינו מיום שנתנה לנו תורה עד הדור הזה ובטחו באלקינו צורינו כי מה' אשה משכלת, וגדלו והצליחו ועשו פרי, ועינינו ראו וכן נעשה. **ונקיים בעצמנו תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ** בסייעתא דשמיא עד ביאת משיח צדקינו".

בדיקות גנטיות - בירור ההווה ורפואה ולא חקר אחר העתידות

ד. רבי משה קליינמן, כתב במאמרו בנדון בדיקות לגילוי מחלת הטיי-זאקס (הלכה ורפואה, ח"ה עמ' רנה), כי הסיבה שלא עוברים בבדיקות אלו על מצות "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ", כי הן אינן בגדר **חקר העתיד** אלא **בירור ההווה -** מה הם הגֶנים הנמצאים **עתה** בגוף האדם, שמכוחם עלולה להתפתח מחלה בעתיד: "בבדיקה למחלת הטיי-זאקס אין אנו בודקים מה יהיה **בעתיד**, אלא אנו מחפשים **עתה בהווה** הקיים ובודקים את סוג הדם. וכאשר נמצא באותו הדם הגֶן נושא המחלה, הרי יודעים אנו שבעתיד יגרום הגֶן הנ"ל למחלה, וזהו בגדר של ידיעה **עכשיו** ומציאת שורש המחלה. הרי זה דומה לאדם אשר נמצא פגם קל בלבו ומקבל מהרופא הוראות על מנת שלעתיד לבוא לא תתפתח המחלה. או לאדם המעשן סיגריות שלדעת הרבה מן הגדולים הוי אסור, כיון שאנו יודעים שמהעישון עכשיו יכולה להתפתח ח"ו מחלה מסוכנת. וכן בגֶן הנ"ל אנו מבררים עכשיו החסרון, ואחר שיודע החסרון ממילא לא יהיה לו מכשול לעתיד לבא. זאת ועוד, חז"ל דיברו בכוחות **רוחניים** ובכל מיני דברים שלא ניתן לנו הרשות להשתמש בהם. אבל בנדון דידן, שהבדיקה היא על ידי **דבר טבעי**, שהוא בדיקת דם, על זה בוודאי לא נאמר איסור התורה לעשות מעשה של בדיקה בדם, ואין זה בכלל החסרון של תמים תהיה".

וכן נראה מדברי רבי משה אריה פריינד, ראב"ד בד"צ העדה החרדית בירושלים (עטרת יהושע, פסקים והנהגות, ענייני נישואין, פרק א סע' ג) ש"זירז לעשות הבדיקות הנהוגות היום על ידי אגודת דור ישרים, באומרו כי אין זה מנוגד למה שנאמר תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ, **מאחר שהוא דבר שאפשר להתברר על ידי בדיקה**. וכעין שכתוב בשלחן ערוך (אבן העזר סי' ב' סע' ז) שיש לברור מאיזה משפחה לקחת אשה ולא ישא אשה ממשפחת נכפין" [הלוקים בנפשם]". וכפי שביאר את דבריו, רבי אהרן ליברמן (קובץ בית אהרן וישראל, אדר א-ב תש"ג, עמ' קלח) "איתא בגמרא (יבמות סב, א) ונפסק להלכה בטור ובשו"ע (שם) לא ישא אדם אשה לא ממשפחת מצורעין ולא ממשפחת נכפין, והוא שהוחזק ג' פעמים שיבואו בניהם לידי כך. ומבואר שיש לברור מאיזה משפחה לקחת אשה, ולא ישא אשה ממשפחת נכפין - כך השיב לטענת הגאון בעל משנה הלכות [לעיל **אות ב**] אחר שהראהו תשובתו נגד הבדיקות הנ"ל. ולמעשה אמר לי מוח"ז [מורי חותני זקני] פוסק הדור בעל שבט הלוי, שאין שום סרך איסור בבדיקה זו, ודרכו להורות היתר בזה וכידוע לו באופן אישי ממאות מקרים שהצילו ע"י בדיקה זו לידת ילדים חולים במחלת טיי-זאקס ושאר מיני חולאים רח"ל. ומה שיש מדמים לאיסור את הנאמר בפסוק תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ, אינו דמיון כלל. כי הנלמד מהפסוק הוא שיש לאדם להתהלך בתמימות ולא לחקור אחר **העתידות**, וכמו שפירש רש"י שם, התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות. אבל בדיקה זו איננה בגדר חקירה אחר העתידות, כי אם **בגדר רפואה שמונעת בכך לידת ילדים חולים** רחמנא ליצלן. וכיון שדבר זה בגדר רפואה, לאו בכלל הנאמר תמים תהיה שלא לחקור אחר העתידות, עכ"ד. וזהו על דרך הנ"ל, שמדברי השו"ע גופא שלא ישא אשה ממשפחת מצורעים ולא ממשפחת נכפין, מוכח שדבר זה אינו מתנגד לנאמר שלא לחקור אחר העתידות, ומפני שזהו בגדר **רפואה** ולא בגדר **חקירה אחר העתידות**".

בדיקות גנטיות - סכנה "לפנינו"

ה. ונראה להוסיף ולהטעים את הדברים על פי המבואר לעיל [**סימן ח אות ה**] מדברי החזון איש (הלכות אבלות סימן רח ס"ק ז) כי הגדרת "פיקוח נפש לפנינו", אין פירושה לפיקוח נפש הנמצא בפנינו **במציאות** באופן פיזי, אלא הגדרתה "**סכנה מצויה**". דהיינו מצב סיכון העלול לנבוע מהשתלשלות צפויה של נסיבות סיכון, הקיימות כבר עכשיו, כדבריו: "אם **מצוי הדבר** דבזמן שמתריעין עלה [אף שאין בשעה זו חולה לפנינו] משום חולי מהלכת, הו"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוך לספר, וכדאמר (עירובין מה, א; תענית כא, ב). ומיהו בשעת שלום לא חשבינן ליה פיקוח נפש אע"ג דשכיח בזמן מן הזמנים שיצטרכו לזה, כמו שאין עושין כלי זיין בשבת בשעת שלום, דאם כן בטלת כל המצות, אלא **לא מקרי ספק פיקוח נפש בדברים עתידיים שבהוה אין להם כל זכר,** ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות, ופעמים שמה שחשבנום להצלה מתהפך לרועץ, והלכך **אין דנים בשביל עתידות רחוקות,** וגם משום צורך רבים אפשר דלא הותר אלא כשמזיק את הרבים".

החזון איש הביא מקור ליסוד זה מסוגיית הגמרא במסכת עירובין (מה, א) המבארת כי דוד המלך יצא למלחמה בשבת נגד אויב שבא על העיר קעילה הסמוכה לספר על עסקי ממון ולא על מנת להרוג, ואף שהפיקוח נפש "אינו בפנינו", כי העריך שמצב נסיבות אלה יגרור אחריו פיקוח נפש. ומקור נוסף מהגמרא בתענית (כא, ב) שגזר שמואל תענית בנהרדעא בגלל מגיפה שהיתה במחוזא, כי החולי יכול היה להגיע ממרחק על ידי השיירות המצויות בין המקומות. החזון איש מסכם כי "לא מקרי ספק פיקוח נפש בדברים עתידים שבהווה אין להם זכר כלל". ונראה מדבריו, שאכן מדובר ב"פיקוח נפש **עתידי**", אולם במחלות מצויות שהסיכון קיים כבר "**בהווה**", הרי זה כ"פיקוח נפש" **לפנינו**.

ולפי זה נראה כי בדיקות גנטיות אינן בגדר **חקר העתיד** אלא רפואה **לסכנה בהווה,** שהרי במחלות הגנטיות הסיכון קיים כבר "**בהווה**" בגֵנים הנמצאים **עתה** בגוף האדם, ואם כן הרי זה כגדר "פיקוח נפש" **לפנינו**.

אין הברכה שרויה אלא בדבר הסמוי מן העין

ו. רבי יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, בבא מציעא מב, א) דן בשאלה "האם יש ענין לאשה מעוברת לעשות בדיקת אולטרה-סאונד, כדי שאם יש מומים בעובר, ידעו הרופאים איך לקבלו, ולפעמים זה מציל את חייו. או שמא יש להימנע מלעשות בדיקה זו, כדי שאפילו אם יש מומים לעובר הדבר יהיה מוסתר עד הלידה, ויוכלו ההורים להתפלל על ילדם שיצא בריא ושלם".

בתשובתו, הביא את דברי הגמרא (בבא מציעא מב, א) "אמר רבי יצחק, אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר (דברים כח, ח) יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ. תנא דבי רבי ישמעאל אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו, שנאמר יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ". וביאר בספר תורת חיים (שם) "אין לפרש משום עין רעה, דההולך למוד את גורנו, פשיטא שלא יתן אדם עין רעה לעצמו. אלא הטעם הוא, כי **אין דרך וכבוד הנס והברכה לבוא אלא בהסתר**. כמו שמצינו אצל אלישע (מלכים ב ד, ג-ד) שאמר לאשה מנשי בני הנביאים לְכִי שַׁאֲלִי לָךְ כֵּלִים מִן הַחוּץ מֵאֵת כָּל שְׁכֵנָיִךְ כֵּלִים רֵקִים אַל תַּמְעִיטִי, וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי".

נשאלת השאלה, מדוע אמר לה אלישע לסגור את הדלת, וכי מה היה אכפת לו שהדלת לא תהיה סגורה. על כך השיב רש"י שם: "וסגרת הדלת - **כבוד הנס הוא לבא בהצנע**". וכך מצינו גם בנס החייאת בן השונמית, כאשר אלישע אמר לגיחזי (שם פסוק כט) "חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ, כִּי תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרֲכֶנּוּ וְכִי יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל פְּנֵי הַנָּעַר". ופירש רש"י: "כל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך, והוא אומר להחיות את המת, **ואין זה כבוד הנס להתהלל בו** מי שבא על ידו".

מדברים אלו הסיק הרב זילברשטיין: "הנס עלול להימנע בהיוודע ענייננו ברבים. ולכן כל עוד לא נתגלה החולי או המום, התפילה תועיל בקלות יותר, מאחר **וכבוד הנס לבוא בהצנע**".

ומכאן הסיק רבי חיים קניבסקי, כי "**נשים הבאות לחכם** להתברך מפיו להצלחת הריון ולידה, **ואינן יודעות מכל בעיה, עדיף להן לא להיבדק**. ואע"פ שיתכן מאד שהבדיקה תביא תועלת, בכל זאת, כל עוד לא נודע בעולם שקיים מום בעובר, התפילות להשי"ת מועילות יותר. לעומת זאת, כשרואים באולטרה-סאונד שהעובר פגום, צריך נס גלוי לשנות ולרפא את העובר, ולא כל אדם זוכה לכך. אולם יש **נשים הבוחרות במסלול הטבעי** שחקק הבורא בעולמו, והן **פונות לרופא** שיטפל בהן, כפי שמורה חכמת הרפואה. לנשים אלו יש חשיבות רבה לבדיקת האולטרה-סאונד, ועל פיה ניתן לנווט את מהלך הלידה ולהתכונן לקבל את פני הילוד לחיים ולבריאות".

הרב זילברשטיין הוסיף: "במסכת נדרים (מ, א) נאמר שרבא ביום הראשון לחוליו העלים את דבר מחלתו מאנשים. ופירש שם המפרש "דלא לישתעי מילי עילויה". כלומר, שאל ידברו עליו האנשים, כי כל עוד המחלה לא התפרסמה הרי היא בקלות מסוגלת לחלוף. ולעומת זאת, כשהמחלה התפרסמה קשה יותר לסלקה. ושמעתי בשם האדמו"ר מקלויזנבורג, דמה שכתב הרמ"א (יו"ד סימן שלה סע' י) מי שיש לו חולה בביתו ילך אצל חכם שבעיר שיבקש עליו רחמים, הכוונה היא שילך לחכם לפני שפונה לרופא. דאם יקבע כבר הרופא שמחלתו אנושה, יהיה קשה מאד לחכם לשנות. ויש קצת סמך לדבריו מזה שילך אצל חכם נכתב בשו"ע לפני דיני רופא. **לאור כל זאת עדיף להתפלל בטרם נודע המום או המחלה בעולם**".

מדברי רבי חיים קניבסקי ורבי יצחק זילברשטיין נראה שאין לבדוק בדיקות רפואיות לגילוי מוקדם של מחלות, כאשר לא ידועים סיבה או סיכון כלשהם, היות וכל זמן שלא נתגלה החולי או המום, התפילה להיות בריאים **בדרך הטבע** תועיל יותר בקלות, מאשר תפילה **לנס** לאחר שתתגלה המחלה - "מאחר **וכבוד הנס לבוא בהצנע**".

אולם יש להעיר על דבריהם, כי במציאות של ימינו, כשם שהתפילה היא **דרך הטבע** להתרפא ממחלות, כך גם הבדיקות הגנטיות שבאמצעותן ניתן לגלות מחלות, שהן זמינות וקלות להשגה, הן **דרך הטבע**

להתרפא ממחלות. ולכן כיום, אדרבה, ההשתדלות **הטבעית** להתרפא ממחלות היא בבדיקות הסקר הגנטיות.

יצויין כי ידידי רבי משה שטרנבוך, הזכיר סברא זו בדבריו בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן תשלו) בנדון בדיקת **עוּבָּר** אם יש לו מחלת טיי-זאקס: "אין אני מוצא שום טעם לבדיקה הזאת לאחר שהיא כבר מעוברת, כי אפילו נמצא שיש לוולד את המחלה, לא נתיר לה הפלה רק מחמת שיהיה בעל מום, והידיעה רק תגרום לעצבנות אצל ההורים. ושמעתי בשם מרן הגר"י קניבסקי סברא מחודשת **שאין להתפלל על מעשה נסים**. ולפי זה כל זמן שלא ידוע המצב, אפשר לנו להתפלל שיתרפא. אבל ברגע שידעו את המצב לאמיתו, ואז הטבת המצב יראה כנס ממש, הלוא אין מתפללים על מעשה נסים, ולכן מוטב להעלים עין ולסמוך על רחמי ה' וחסדיו".

אולם בנדון בדיקה לגילוי מחלת טיי-זאקס **קודם הנישואין**, כתב בתשובות והנהגות: "אכן מאחר ולדידן יש איסור הפלה, ידועה עצת הרופאים לכל זוג לבדוק **לפני הנישואין**. ואם יש לשניהם סוג דם עם נטייה למחלה זאת, אז לערך עשרים וחמשה אחוז מוולדות במחלה זאת שלא ינשאו זה לזו, והיינו רק אם לשניהם כן. אבל אם מצאו לאחד, אין חשש כלל". וסיים: "אבל האמת **שבקל אפשר לבדוק** ולהוציא עצמם מצער ח"ו לעתיד. ונראה שכדאי לאשכנזים ובפרט כשהוריהם מליטא לעבור בדיקה זו, ויינצלו משום חשש צער לעתיד, ובחנם טענות המערערים על כך".

"בהדי כבשי דרחמנא למה לך"

ז. ישעיהו הנביא אמר לחזקיהו מלך יהודה (מלכים ב כ, א) "צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה", וביארו חז"ל: "מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא", היות והוא לא נשא אשה. וכאשר חזקיהו נימק זאת "משום דחזאי לי ברוח הקודש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו" - שיוולדו לו בעתיד בנים שאינם הגונים, אמר לו ישעיהו: "**בהדי כבשי דרחמנא למה לך**, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד". ופירש רש"י: "כבשי דרחמנא, סתרים דהקב"ה". חזקיהו ראה ברוח הקודש שבעתיד יוולדו ממנו בנים שאינם הגונים, ולכן נמנע מלישא אשה. ועל כך הוכיחו ישעיהו הנביא ואמר לו שאסור לחשוב על "סתרי השגחתו של הקב"ה" ומה שיהיה **בעתיד** [שיוולדו לו בנים שאינם הגונים], אלא חובה לעשות **את המוטל עליו -** מה שנצטווה **בהווה** [מצות פרו ורבו], ומה שיהיה נח בעיני הקב"ה לעשות, כך יהיה.

על פי דברי הגמרא, כתב בשו"ת משנה הלכות, בתוך תשובתו (לעיל **אות ב**) כי בדיקות "דור ישרים" לגילוי מחלות גנטיות קודם הנישואין הן "**בכלל בהדי כבשי דרחמנא למה לך**. ואין בידינו לעשות פעולות ולהתערב בדרכי ה', כי אין חכמה ואין עצה נגד ה'. ואם ישמור התורה, ממילא ישתנה הדבר, והקב"ה יתן לו בנים ברוכים. ואם ח"ו לא יהיה ראוי, ממילא ענוש יענש". לדעתו, מאחר ונצטווינו במצות פרו ורבו, עלינו לעשות אך ורק את המוטל עלינו - להתחתן בכדי לקיים את המצוה. ועל החשש שמא עלולים להיוולד ילדים שאינם בריאים, נאמר "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" - אין לחשוב על "סתרי השגחתו של הקב"ה", מה יהיה בעתיד.

אולם בשו"ת מנחת אשר (ח"א סימן סט) לא הסכים עם טענה זו: "הלוא חזינן שרוב גדולי הדור תמכו ועודדו להנהיג בדיקות "דור ישרים", כדי לחשוף חשש לפגמים גנטיים מבעוד מועד. וכאשר מוצאים חשש לפגם גנטי, רובא דעלמא נמנעים מלהשתדך, **ולא אמרינן בהדי כבשי דרחמנא למה לך**". בזמנינו, שהבדיקות לגילוי פגמים גנטיים זמינות, והיכולת לחשוף פגמים גנטיים ולמנוע לידת ילדים שאינם בריאים, לא מצריכה טורח וגם אינה יקרה, הרי זה **בגדר חובת ההשתדלות ומה שמוטל עלינו לעשות**.

וכן ביאר רבי משה קליינמן בהמשך דבריו המובאים [לעיל **אות ג**] "חזקיהו המלך דאמר לישעיהו הנביא דהטעם דלא עסק בפריה ורביה משום דחזה ברוח הקודש דנפקי מיניה בנין דלא מעלי, והשיבו ישעיהו בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מה דמפקדת איבעי לך למעבד ומה דניחא כלפי קודשא בריך הוא לעביד.

וביאור הדברים, דחזקיהו המלך ראה העתידות ברוח הקודש, ודאי ידע מה יהיה בעתיד. אולם טענת ישעיהו הנביא אליו היתה דאסור לעבור על מצוות התורה בגלל הבנת האדם דיש פגם כלשהו בזרעו אחריו, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד. ואם כן יש לומר, דכיון דעכשיו לא היה שום מפריע או מעכב לקיים המצוה, שהרי אין לתלות דיש חסרון בחזקיהו עצמו, אלא זוהי גזירת הקב"ה שיוולדו לו בנים דלא מעלי, על כן לא היה לו לנהוג פרישות בעצמו ולמנוע מעשות מצוה, ולא לחשב חשבונותיו של בורא העולם, ולקיים מצות פרו ורבו. אבל בבדיקת הדם שעושים היום, הרי זה פגם וחסרון **המתגלה עכשיו**, ושורש החסרון **עתה** הוא הגורם למחלה. אם כן זהו ככל מחלה שצריך לחשוש להתפתחותה ולמנוע הצער והסבל בכל מה שיכול לעשות".

שוֹמֵר פְּתָאִים ה'

ח. חז"ל התירו לעשות מעשים **שיש בהם סכנה**, כאשר "דשו בהם רבים" - אנשים רבים נוהגים לעשותם, ועל כך נאמר (תהלים קטז, ו) "שוֹמֵר פְּתָאִים ה'", לדוגמא:

• במסכת שבת (קכט, ב) מבואר שאין להקיז דם ביום שלישי, כי בזמן זה שולט מזל מאדים, ויחד עם זאת מקיזים דם בערב שבת, למרות שגם בזמן זה שולט מזל מאדים "כיון דדשו ביה רבים, "שוֹמֵר פְּתָאִים ה'".

• במסכת יבמות (יב, ב) מבואר כי לדעת חכמים, מותר לקטנה, מעוברת ומניקה שיש סכנה אם יכנסו להריון, לשמש כדרכן [לדעת חכמים] שנאמר "שוֹמֵר פְּתָאִים ה'".

• במסכת יבמות (עב, א) מובא כי במשך כל השנים שהיו בני ישראל במדבר סיני, לא מלו עצמם, בגלל שלא נשבה שם רוח צפונית [המסייעת להבראה לאחר המילה]. ומכאן למדו שאין למול ביום המעונן או יום שרוח דרומית מנשבת בו. ומה שבמציאות בזמנינו מלים גם אז, זהו משום "דדשו בה רבים, שוֹמֵר פְּתָאִים ה'".

כאמור, המשותף לכל הדברים הללו הוא שהעולם אינו נזהר מחשש סכנה אפילו במקום שבאמת יש סכנה.

על פי דברי חז"ל, כתב רבי משה קליינמן: "יש הטוענים שלא צריך לעשות את הבדיקה למציאת הגֶן, מטעם דכבר אמרו והבטיחו חז"ל שוֹמֵר פְּתָאִים ה', ואין לחשוש ולחפש אחרי המחלות". ודחה את טענתם: "ולכאורה נראה דאין נדון דידן דומה כלל למה שמובא בחז"ל על הפסוק של שוֹמֵר פְּתָאִים ה'. דהנה פרוש המושג "פתאים" אומר הגר"א על הפסוק (משלי יד, טו) פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל דָּבָר וְעָרוּם יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ, וזה לשונו, כמו שנאמר (מיכה ז, ה) אַל תַּאֲמִינוּ בְּרֵעַ, ואמרו חז"ל אל תאמין ביצר הרע שיאמר תחטא והקב"ה ימחול לך, אבל פתי מי שדרכו להתפתות הוא מאמין לכל דבר ואינו חושב על הסוף. ומשמע דפתי הוא האדם **שאין לו היכולת והאפשרות להבין דבר עד הסוף**, מחמת שאינו חושב או שאינו יודע ומבין את העמקות של פעולה, ומקבל ומאמין רק לצורתו החיצונית של כל דבר. והנה בנדון דידן, יש לנו אפשרות על ידי הבדיקה לדעת ולברר את גורם הסכנה והמחלה, ולדעת בוודאות אם לאדם זה יש חשש מזווג זה או לאו. וכשיעשה בדיקה בודאי שלא תיגרם שום מחלה בנישואין, כיון שבת זוגו והוא יתאימו ביניהם. אם כן אין אנו נקראים "פתאים" במחלה זו. ומי שאינו רוצה לעשות הבדיקה הרי זה כעוצם עיניו ואומר אין אפשרות לדעת. משא"כ בכל דברי חז"ל הנ"ל, שם יש חשש סכנה מועט **שאין אפשרות לבררו בשום אופן**, וכיון שכך לא החמירו חז"ל ואמרו שוֹמֵר פְּתָאִים ה'. אבל בנדון דידן, שהחסרון [המחלה] נמצא בגוף **ויש אפשרות גמורה לבררו** - איננו "פתאים", ולכולי עלמא צריך לבדוק, ואין להסתמך על הפסוק שוֹמֵר פְּתָאִים ה', כיון שלא נאמר במקרה דנן".

גם בתשובות והנהגות כתב, כי דברי חז"ל להתיר סכנה מהפסוק "שוֹמֵר פְּתָאִים ה'", לא נאמרו בנדון דידן, אך מסיבה אחרת: "יש הטוענים שלא כדאי לעשות הבדיקה כיון שאינו אלא מיעוט שאינו מצוי **יש לסמוך שלא לבדוק ששומר פתאים ה'**. אבל האמת **שבקל אפשר לבדוק** ולהוציא עצמם מצער ח"ו לעתיד". ומכאן מסקנתו הברורה: "ונראה שכדאי לאשכנזים ובפרט כשהוריהם מליטא לעבור בדיקה זו ויינצלו משום

חשש צער לעתיד, ובחנם טענות המערערים על כך". וכמובן, דבריו נכונים לא רק ביחס ל"בדיקה זו" - בדיקות "דור ישרים" לגילוי גנים פגומים קודם נישואין, אלא ביחס לכל בדיקות הסקר הגנטיות, שבאמצעותם ניתן **לבדוק בקלות** גנים פגומים העלולים להתפתח למחלות מסכנות חיים.

האם ומתי צריך להיבדק בדיקות גנטיות העשויות למנוע מחלות מסוכנות

ט. הראשון לציון, רבי אליהו בקשי דורון, דן בספרו בנין אב (רפואה והלכה סימן י) "האם חובה להיבדק בדיקות אלו בכדי להישמר מסכנה, או שכל עוד הסכנה רחוקה ואינה נראית אין צורך להיבדק, ושוֹמֵר פְּתָאִים ה'".

בתחילת דבריו כתב: "אם על ידי הבדיקה אפשר למנוע את הסכנה ולהינצל ממנה, ואין בבדיקה קושי או בעיה הלכתית, רצוי מאד להיבדק ומצוה היא, משום ונשמרתם מאד לנפשותיכם. לדוגמה, בדיקות נשים מחשש סרטן השד. הבדיקה המוקדמת יכולה לדחות את המחלה, ואף למנוע אותה, ונכון להמליץ ולזרז נשים לעשות בדיקות אלו. והנה קיימות בדיקות העשויות לגלות מחלות בסיכון גבוה. כדוגמא, אצל נשים שכיחה מחלת הסרטן באיברי ההולדה, מחלה ממארת הגורמת לתמותה. בבדיקה גנטית ניתן לברר האם האשה נושאת גֵן הגורם למחלה, ואפשר למנוע את המחלה מראש ע"י כריתת השחלות. שירותי הבריאות ממליצים לכל הנשים לערוך בדיקה, כיון שאם אשה נושאת את הגֵן הנגוע יש סיכון גבוה של חמישים אחוז ויותר להופעת המחלה. במקביל, כאשר בת משפחה מדרגה ראשונה כאחות וכדומה חלתה במחלה, קיים סיכוי גבוה שגם קרובתה נושאת את הגֵן. ונשאלת השאלה, האם יש חובה להיבדק כשהסיכון סביר יותר, מדין ונשמרתם לנפשותיכם. או שכל עוד אין סיכון בפועל, אל לנו לחקור בעתידות שמן השמים ירחמו".

ולמעשה הכריע: "ונראה שבדיקות מוקדמות וידיעה מוקדמת **כשאיננה בטוחה ואין בה כדי למנוע המחלה**, אינה רצויה. ועל כך נאמר בכתוב תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ, וכדברי רש"י שם, התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ואל תחקור אחר עתידות. ועל כגון דא נאמר שוֹמֵר פְּתָאִים ה', ומן השמים ירחמו. ואם הבדיקות הגנטיות **בטוחות ויכולות למנוע בוודאות סכנות**, גם אם אין סכנה מיידית, **רצוי מאד לעשותן**. כדוגמת, בדיקות סרטן השד וכדומה. אולם בדרך כלל הבדיקות הגנטיות אינן קובעות בוודאות שנושא הגֵן מסוכן, שאינן אלא השערות שיש בהן ספק סכנה. זאת ועוד, ברוב המקרים גם אם אדם נשא גֵן שיש בו סיכון למחלה, ההימנעות מן המחלה אינה בטוחה כלל, והידע המוקדם אינו מועיל. ולפיכך בנושאים אלו עדיף להישאר בחוסר ידיעה, ולסמוך על רחמי שמים, על פי הכלל של ושוֹמֵר פְּתָאִים ה' ומן השמים ירחמו".

על פי מה שהבנתי מהמומחים בתחום הגנטיקה, עמם שוחחתי בעת הכנת השיעור, כל בדיקות הסקר הגנטיות הנעשות היום הן **בטוחות ויכולות למנוע בוודאות סכנות** עתידיות, ולכן אין ספק שרצוי מאד לעשותן.

ולענ"ד, גם בדיקות שעדיין לא בטוח במאת האחוזים שביכולתן למנוע מחלות, בשנים הקרובות, זה יהיה ודאי בגדר של מאה אחוזי מניעה - וכפי שהחוש מעיד על דברים רבים בתחום המדע והרפואה, שיש להתייחס אל העתיד כהווה המצוי כבר כאן.

סוף דבר

בחודש אדר תשמ"ו חתמו גדולי התורה בארצות הברית [ובהם, רבי משה פיינשטיין, רבי יעקב קמינצקי, רבי יצחק רודרמן, האדמו"ר מנובומינסק, ועוד], על מכתב תמיכת ביוזמת אגודת "דור ישרים" לבצע בדיקות גנטיות קודם הנישואין. גם גדולי התורה בישראל [רבי שלמה זלמן אויערבך, רבי יוסף שלום אלישיב ורבי נסים קרליץ] הצטרפו בחודש אדר תשע"ו למכתבו של רבי שמואל ואזנר, שכתב: "הנה קמו גדולי הרבנים בארצות הברית של אמריקה לחזק חבורת אברכים יקרים וחשובים,

בדיקות גנטיות - איסור או חובה

המוכרים לי היטב בשם "דור ישרים", ששמו להם למטרה נעלה להציל משפחות שלמות מאבדון, **וכולם מסכימים שעל פי התורה הוא דבר גדול מאד**, ודרכם נכונה לעשות הבדיקות באופן סודי ביותר".

מדבריהם עולה איפוא, כי אין בבדיקה זו חשש איסור "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹקֶיךָ". וטעמם מבואר בדברי האגרות משה [**אות ב**] "כיון **שעתה נעשה זה באופן קל לבדוק**, הוא **כסגירת עיניים לראות מה שאפשר לראות**". ובדברי שבט הלוי [**אות ד**] שבדיקה זו "איננה בגדר חקירה אחר העתידות, כי אם **בגדר רפואה שמונעת בכך לידת ילדים חולים**. וכיון שדבר זה בגדר רפואה, לאו בכלל הנאמר תמים תהיה שלא לחקור אחר העתידות".

עוד נתבאר בדברי התשובות והנהגות, כי בשל הקלות והזמינות של בדיקה זו, דברי חז"ל להתיר סכנה מהפסוק "שׁוֹמֵר פְּתָאִים ה'", לא נאמרו בנדון דידן.

כמו כן נראה מדבריהם, שבדיקות אלו הם בגדר ההשתדלות הנצרכת **בדרך הטבע** לשמור על הבריאות, ואין להימנע מהן בנימוק שכתבו רבי חיים קניבסקי ורבי יצחק זילברשטיין, כי תפילה להיות בריא **בדרך הטבע** מועילה יותר מאשר תפילה **לנס** לאחר שמתגלה המחלה.

מכל האמור לעיל נראה לענ"ד להקיש מדבריהם על **כל יתר בדיקות הסקר הגנטי המאתרות מחלות גנטיות**, ובכלל זה "סקר נשאות הגנים" ,BRCA1\2 וכן מיפוי הגנטי שבאמצעותו ניתן לזהות מראש מחלות מסכנות חיים [לחץ דם גבוה, סכרת, מחלות לב, סרטן] - לחייב לערוך בדיקות אלו, גם ללא סיבה או חשש רפואי ידוע, היות והן בגדר **רפואה** המונעת מחלות הקיימות **בהווה**, ואין בהם כלל חקר אחרי העתיד.

נוסיף ונציין, כי הרב יהושע וייסינגר, סבור (תחומין תש"פ עמ' 442), כי אדם הנושא מוטציה גנטית מסכנת חיים, שסיכוייו לחלות במחלה קשה גבוהים ביותר, נחשב **כ"חולה [שיש בו סכנה] לפנינו"**, עוד בטרם התפרצה בגופו המחלה, ובטרם ניכרו בה תסמיניה. וזאת משום שמקור המחלה כבר מצוי בגופו, וכמו כן יש ודאות קרובה להתפרצות המחלה בעתיד. ואם אכן כך פני הדברים, יתכן שאף מותר לחלל שבת לרפואתו, כאשר הדבר הכרחי, כי "הוא אינו מוגדר כאדם שהרופא מציע לו לעבור על איסורים כעת כדי שלא יחלה בעתיד, אלא כאדם שחולה כבר כעת, שמותר לו לעבור איסורים, כדי להקטין את החשש לחייו [אם לא ניתן לעשות זאת בהיתר]".